

RUSÇA VE TÜRKÇE KAYNAKLARIN IŞIĞINDA BEYAZ RUS MÜLTECİLERİNİN ANADOLU'DAKİ YAŞAMLARI

Kezban ACAR KAPLAN*

Öz

Rusya'daki 1917 yılındaki Ekim İhtilali'ni müteakip Bolşeviklerle (Kızılılarla) Çarlık rejimi yanlıları (Beyazlar) arasında yaşanan iç savaş sırasında ve sonunda, 1919 ve 1920 yıllarında Bolşeviklerden kaçarak ve Rusya'dan ayrılarak Osmanlı Devleti'ne sığınan on binlerce Rus mülteci, Türkiye'de birçok çalışmaya konu olmuşlardır. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğu, İstanbul'daki Rus mültecileri, onların İstanbul ve çevresindeki yaşamlarını, İstanbul'daki sosyal, kültürel ve eğlence hayatına etkilerini ele alırken, bir kısmı da Gelibolu'daki Beyaz Ordu'yu incelemektedir. Bunlardan bazılarında Beyaz Rus mültecilerin Anadolu'da da varlık gösterdiğine dair genel birtakım bilgiler sunulmakta, hatta birisinde bazı kısa bilgiler de verilmektedir. Ancak hiçbirisinde Anadolu'daki Rus mülteciler ayrıntılı bir biçimde ele alınmamıştır. Rusça bazı arşiv kaynakları ve ATASE ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden bazı belgeleri temel alan bu çalışmada, Anadolu'daki Rus mülteciler hakkında bilgiler verilecek ve değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Rus Mülteciler, Beyaz Ruslar, Anadolu, Karadeniz, 1920'ler.*

Abstract

Life and Activities of the White Russian Refugees in Anatolia in the Light of Some Russian and Turkish Sources

Following the Revolution of 1917, during and after the Russian Civil War fought between the Reds and the Whites, many Russians, who were called White Russians or Wrangel Refugees, escaped from Russia and came to the Ottoman Empire in 1919 and 1920. In Turkey, there have been many studies on Russian Refugees. Most of these studies deal with Russian refugees in Istanbul, their lives in this city and their contribution to social, economic and cultural life in Istanbul. Many others cover the White Russian Army in Gallipoli. Some of these studies mention that there were also some Russian refugees in Anatolia. Especially one study gives short information on where and how Russian refugees lived in Anatolian cities. But even this study fails to give detailed information. Based on some Russian diaries and reports from GARF and

---

* Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Manisa.
E-posta: kacar45@yahoo.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4702-9778>
(Makale Gönderim Tarihi: 29.08.2018 - Makale Kabul Tarihi: 03.05.2019)

Ottoman/Turkish archival documents from ATASE and BCA, this paper aims to present a general picture of lives of Russian refugees in Anatolia.

Key Words: Russian refugees, White Army, Anatolia, Black Sea, 1920s.

Giriş

Bolşeviklerin Ekim 1917’de iktidarı ele geçirmesi eski rejimin devamını savunanlarla Bolşevikler arasında bir iç savaşın çıkmasına neden oldu. Bolşeviklerin sosyalist koalisyon hükümetini reddetmesi, ÇEKA’yı kurması, Duma’yı kapatması ve savaştan çekilme kararı alarak Rusya’nın savaştığı ülkelerle Brest-Litovsk Anlaşmasını imzalaması, toprağın devlet mülkiyetine geçirilmesi gibi başa geldikten hemen sonra uyguladıkları birtakım politikalar, sadece eski rejim yanlılarını değil, bazı sosyalistleri de Bolşevik karşıtlığına itmiştir.¹

İlk ciddi askeri muhalefet, Kadetler ve Sibiry’a’daki Omsk’ta Sosyal Demokratlar (eski Çek savaş esirlerinin yardımıyla) ve Volga bölgesindeki Samara’daki Kurucu Meclis Komitesi tarafından başlatıldı. Bu gruplar, Eylül 1918’de bir “Direktuar” oluşturmak için birleştiler. Fakat sonunda Bolşevik karşıtı hareketin liderliğini üstlenenler, uçlardaki üs bölgelerinde görev yapan eski imparatorluk ordusunun “Beyazlar” olarak anılacak kıdemli subayları oldu. Sibiry’a’da Amiral Aleksandr Kolçak, Kafkasya’da ve Kossaklar² arasında General Anton Denikin, Baltık bölgesinde General Nikolay Yudenitş, yönetimi Direktuardan zorla devraldılar. Bu komutanlar, önce Rusya’yı savaşın içine yeniden çekmeye çalışan, sonra Kasım 1918 sonrasında Bolşevizm’i ezmek için gönülsüzce girişimde bulunan savaş dönemi müttefiklerinden bazı yardımlar aldılar.³

Ancak İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Çek Cumhuriyeti ve Almanya gibi devletlerin yaptıkları yardıma ve verdikleri desteğe rağmen Beyazlar, Bolşevikler, nam-ı diğer Kızılkar karşıısında tutunamadı ve savaşı kaybettiler. Bolşeviklerin galibiyetinin birçok nedeni vardı. Savaştan sorumlu halk komiseri Lev Troçki’nin (1879-1940) önderliğinde oluşturulan yeni bir İşçi Ordusunun ve zorunlu askerlik çağrısıyla kurulan yeni bir köylü Kızıl Ordu’sunun varlığı en önemli nedenlerdendi. Bu ordularda herkes hem eskiden var olan her türlü unvan ve nişan kaldırıldığı için hem de herkes ölüm cezasına

---

¹ Hosking 2011, s. 557.

² Orta Asya’daki Kazaklardan farklı olarak, Ukrayna asıllı halkı ifade etmek için bu makalede Kossaklar ifadesi kullanılmıştır. Bazı Türkçe kaynaklarda Kossaklar yerine Kozaklar ifadesinin kullanıldığı da görülmektedir.

³ Mawdsley 1987.

Rusça ve Türkçe Kaynakların Işığında Beyaz Rus Mültecilerinin Anadolu'daki Yaşamları

kadar giden tam bir askeri disipline uymak zorunda olduğundan eşitti. Bu, ordu için önemli bir güçtü.⁴

Beyaz Rus Mültecilerden olup İstanbul'a gelen V. V. Tatarinov, İstanbul'daki günlerinin yanı sıra, İç Savaş'a da geniş yer verdiği hatıratında Bolşeviklerin galip gelmesinin veya Beyazların yenilmesinin birçok nedenini sıralar. Bu konuda çok fazla ikinci elden literatür mevcuttur ancak Tatarinov'un tespitleri, bizzat Beyaz Ordu mensubu biri olduğundan çok daha önemlidir. İçerden biri olarak son derece önemli olan notlarında, bu nedenlerden biri olarak da Beyaz Ordu'nun elindeki silahların eski ve yetersiz olmasına, Fransızların söz verdikleri askerî yardımı yapmamasına işaret eder. Beyaz Ordu'nun elinde sadece 30 uçak bulunduğunu; bunun da çok az olduğunu belirtir ve bir Beyaz Ordu komutanının “eğer 200 uçağımız olsaydı, Kızılların cephesini yerle bir etmiştik” sözlerine yer verir.⁵ Ayrıca, Kuzey Tavria hariç Beyazların hiç bir yerde kontrolü elinde tutamamasının, onları doğal kaynaklardan mahrum bıraktığını ve bunun da yenilgide etkili olduğunu belirtir. Tatarinov'a göre ayrıca Kuban gibi yerler başta olmak üzere birçok yerde Kızılların propagandada daha başarılı olmaları ve bunun sonucu yerel halktan gördükleri destek de Kızılların zaferine katkı yapan bir diğer faktördü.⁶

Sovyetlerin kesin şekilde galip olmasıyla birlikte 1919 yılı başlarından itibaren özellikle bahar ve yaz döneminde ve 1920 güzünde birçok “Beyaz” Rus ülkeyi terk ederek, o dönemde İtilaf Devletlerinin kontrolünde olan İstanbul'a geldi. Bunlardan sivil olanlar İstanbul ve Marmara Denizi'ndeki adalara, askeri birlikler ise Çatalca, Limni ve Gelibolu'ya yerleştirildiler.⁷ Türkiye'de bu mültecilere dair birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğu, İstanbul'daki Rus mültecileri, onların İstanbul ve çevresindeki yaşamlarını, İstanbul'daki sosyal, kültürel ve eğlence hayatına etkilerini ele alırken,⁸ bir kısmı da Gelibolu'daki Beyaz Ordu'yu incelemektedir.⁹ Bunlardan bazılarında Beyaz Rus mültecilerin Anadolu'da da varlık gösterdiğine dair genel birtakım bilgiler sunulmakta, hatta birisinde bazı kısa bilgiler de verilmektedir.¹⁰ Ancak hiçbirisinde Anadolu'daki Rus mülteciler ayrıntılı bir biçimde ele alınmamıştır

⁴ Fişes 1980, s. 56.

⁵ GARF, f. 5881, op. 2, d. 674, V. V. Tatarinov, “Ot snel'nikovo do konstantinopolya (kak eto sluçilos’). Vospomnaniya, 1920,” s. 30.

⁶ GARF, f. 5881, op. 2, d. 674, s. 11-12.

⁷ Yovanoviç 2005, s. 86-88.

⁸ Toprak 1992; Criss 1993; Deleon 2003; Uravelli 2005; Baran 2006; Göçmen 2008; Bakar 2012.

⁹ Süer 1997; Yüceer 1998; Şahiner 2001, Şahiner 2003; Macar ve Macar 2010; Karadoğan 2011.

¹⁰ Uturgauri 2015a, 253-259; Uturgauri 2015b.

Rusya Federasyonu Devlet Arşivinden (GARF) elde edilen iki önemli gnlkte, Genel Kurmay Başkanlığı Arşivi (ATASE) ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden temin edilen belgelerde verilen bilgilere gre ise bir kısmı Anadolu'ya iltica edip buradaki bazı şehirlere yerleştiler. Mteakip sayfalarda bu mtecilerin Anadolu'ya neden ve nasıl geldikleri, daha gk nerelere yerleştikleri, ne tr işlerle uğraştikları hakkında bilgi verilecektir.

Mtecilerin Anadolu'ya Giriş Yolları ve Gelme Nedenleri

Hem Rusga hem de Trkge arşiv kaynakları, Rus mtecilerin Anadolu'ya, ya deniz yoluyla Karadeniz'e kıyısı olan şehirlerden ya da karayoluyla Kafkas sınırından girdiklerine işaret eder. Bu konuda gzellikle Genel Kurmay Başkanlığı Arşivi'nde yer alan ve Ankara Mdafaa-i Milliye Hkmeti ile onun Doğu Anadolu'daki ve Karadeniz blgesindeki askeri ve sivil temsilcileri arasındaki yazışmalar ve haberleşmeler gnemli bilgiler içerirler. Bunun yanı sıra Beyaz Rus mtecilerinden Trkiye'de uzun sre yaşayanların yazmış oldukları rapor veya gnlkler de konuyla ilgili gnemli bilgiler sunarlar. Bu kaynaklara gre Rus mtecilerin Anadolu'da gittikleri birgk şehir vardır. Bu şehirlerden ismi en gk geçenler Karadeniz'e kıyısı olan ve deniz yoluyla ulaşılan Trabzon, Bartın, Kastamonu ve Rize'dir. Mtecilerin bu kıyı şehirlerine Trk veya Rum kayıkıların kayıklarıyla, bazen de Rusya'dan kaçarken temin ettikleri kendi kayıklarıyla geldikleri grlr.

Örneğin Beyaz Rus Mtecilerinden olup, 1920-1928 yılları arasında yaşamış ve bu srede sık sık Anadolu şehirlerine de gitmiş olan G. Malinovski, bu yılları ele aldığı raporunda, yelkenli, motorlu tekne veya basit filika sahibi bazı Trklerin Kırım veya Kafkasya'dan kaçan mtecileri Karadeniz kıyılarına geçirmek için gk byk paralar aldıklarını ve onları zor bir seçimle karşı karşıya bıraktıklarını belirtir. Hatta "agzl" bazı kayıkıların teknelerine aldıkları bazı mtecileri, eşyalarına ve sahip oldukları her şeye el koymak için açık denizin ortasında bıraktıklarına dair hikyeler duyduğunu ancak kendisinin bu tr bir şeye hiç şahitlik etmediğini yazar.¹¹

Rus mtecilerin Anadolu şehirlerine gelmesi ve hatta bazılarının yerleşip, buralarda yaşamalarının birgk nedeni bulunmaktadır. Belgelerde Rus mteciler bu nedenleri genellikle Rusya'dan İstanbul'a doğru Karadeniz zerinden gktıkları yolculuk sırasında yaşadıkları fırtına, tekne arızası veya erzak sıkıntısı gibi bazı beklenmedik sorunlar olarak açıklamışlardır.

Örneğin, Ankara Kumandanlığının Bartın'dan gelen bir istihbarat raporuna istinaden Mdafaa-i Milliye Başkanlığı'na yazdığı 336 (1920) tarihli

¹¹ GARF, f. 6821, op. 1, d. 2, "Doklad Malinovskogo G. o polojenii russkih emigrantov v Turtsii," 1928, s. 6.

Rusça ve Türkçe Kaynakların Işığında Beyaz Rus Mültecilerinin Anadolu'daki Yaşamları

bir belgede, sekiz Rus mültecinin Kırım'dan İstanbul'a doğru yola çıktıkları ancak yolda erzakları kalmadığı için Bartın'a çıkmak zorunda kaldıkları belirtilir. Ayrıca aynı belgede bu mültecilerden dördünün Kırım'dan Kırım-Bartın arasında seferler yapan Bartınlı bir kayıkçının kayığıyla, diğer dört mültecinin ise içlerinden birine ait bir kayıkla ayrıldıkları ifade edilir.¹² Aynı mültecilerle ilgili bir başka belgede ise Ankara'nın sekiz Rus askerinin niçin Bartın'a geldikleri yönündeki açıklamalarına itimat ettiği ve onların Bartın'dan Ankara'ya kadar gelmelerine izin verdiği yazılır.¹³

Rus mültecilerin Anadolu sahillerine veya şehirlerine gelmelerinin Rusya'daki şartlardan mütevellit nedenleri de bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi hiç kuşkusuz Beyaz Rus Ordusu'nun aldığı yenilgilerden dolayı Bolşevik iktidarının kesinleşmesi ve eski Çarlık rejimiyle anılan bazı Rusların kendilerini ülkelerinde güvende hissetmemeleridir.

Bartın'dan Kastamonu'ya gelen bir yazı ve bu yazıya istinaden Kastamonu Kuvayı Milliyesinden Ankara'daki Genel Kurmay Başkanlığı'na gönderilen 19 Teşrin-i Sâni 336 (19 Kasım 1920) tarihli bir belgede, General Baron Pyotr Nikolayeviç Vrangeli (1878-1928) Ordusunun perişan bir durumda olmasından dolayı 20 erkek, 10 kadın ve 2 çocuktan müteşekkil bir Rus ailesinin Yalta'dan firar ederek İstanbul'a geldiği belirtilir. Aynı belgede bu ailenin daha sonra Kırımlı 4 kişilik Bekirof ailesi, Trabzonlu bir başka aile ve İran tebaasından biriyle İstanbul'dan da Bartın'a geldiği ifade edilir.¹⁴ Belgede bu gibi mülteciler hakkında ne yapılması gerektiği sorulduğu göz önüne alınırsa, bu dönemde Ankara'nın henüz bu konuda önceden belirlenmiş bir politikası olmadığı anlaşılmaktadır.

Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Özellikle Gürcistan'ın Batum'u işgali veya sadece bunun olma ihtimali buradan bazı Rusların en yakındaki Rize ve Hopa'ya iltica etmelerine neden olmuştur. Bu duruma işaret eden 29 Temmuz 36 tarihli, karargâhtan Müdafaa-i Milliye Vekâletine gönderilen bir yazıda, bir Rus generali ve yanındaki bazı arkadaşlarından müteşekkil bir mülteci grubunun Batum'dan Hopa'ya iltica ettiği belirtilir. Yazıya göre mültecilerin Hopa'ya iltica nedeni, bu mültecilerin Batum'da iken Batum'un Türklerde kalması, eğer bu mümkün değilse de Acaristan'a ilhak edilmesi için propaganda yapmaları ve daha da önemlisi bu propagandadan dolayı, Batum'u işgal etmesi muhtemel Gürcistan'ın gelecekte kendilerine baskı yapma ihtimaliydi. Belgede

---

¹² ATASE, İSH 560-62AB.

¹³ ATASE, İSH 570-62AC.

¹⁴ ATASE, İSH 655-33.

Ankara'nın bu mültecilerin sınır dışı edilmeyerek Trabzon'a nakledilmeleri için 3. Fırka'ya emir verdiği belirtilir.¹⁵

Benzer şekilde Ankara'dan Müdafaa-i Milliye Vekili adına Müsteşar Yardımcısı Miralay Osman imzasıyla Şark Cephesi Kumandanlığına gönderilen 6.7.29 tarihli bir istihbarat notunda, aralarında bir savcı ve üç işçinin bulunduğu toplam beş Rus'un Batum'un Gürcistan hükümeti tarafından işgali üzerine Hopa'ya iltica ettikleri belirtilir. Ancak belgede bu ilticanın özellikle neden kaynaklandığının bilinmediği ve araştırılması gerektiği eklenir.¹⁶

Kastamonu ve Havalisi Kumandanlığı'ndan Ankara'ya gönderilen bir yazıda ise Kuruca (Kuruca Ören? ile civarında tutuklanan beş Rus mülteci hakkında tahkikat yapıldığı ve tahkikat sonucunda söz konusu mültecilerin Bolşeviklerden kaçarak Kırım'a geldiklerinin ve ne Bolşeviklik propagandası ne de casusluk gibi bir amaçlarının olmadığına ulaşıldığı belirtilir.¹⁷

Çoğu bölgedeki Kumandanlıklarla Ankara arasındaki yazışmaları ve istihbarat notlarını içeren bu belgelerde, Rus mültecilerle ilgili yazışmaların önemli bir kısmının, Kastamonu-Ankara arasında cereyan ettiği görülür. Bunun en önemli nedeni de Kastamonu'nun Ankara-İstanbul güzergâhında önemli bir bağlantı noktası olması, İstanbul ile bağlantının İnebolu-Kastamonu yoluyla yapılmasıydı. Ayrıca gerek iç isyanlar sırasında gerekse Yunan saldırısı sırasında Kastamonu'nun cephe gerisi haline gelmesi de etkiliydi. Bunların dışında, Kastamonu, Ali Fuat Paşa'nın kumandanı olduğu merkezi Ankara olan 20. Kolordunun bölgesi içindeydi ve 58. Alay buradaydı.¹⁸ Bu nedenle Ankara-Karadeniz yazışmalarının önemli bir kısmı Kastamonu merkezli yapılmıştır.

Mültecilerin Anadolu'ya giriş yollarından bir diğeri de Kafkasya-Türkiye sınırıydı. Bu yolla ulaşılan Kars ve Erzurum belgelerinde ismi en çok geçen şehirlerdir. Malinovski, 1919-1920'de başlayarak Türkiye'ye gelen mültecilerden bir kısmının Kafkasya'dan geldiğini ve gelenlerin çoğunun Türk-Rus sınırını yürüyerek geçtiklerini belirtir. Onun verdiği bilgilere göre, bunların arasında dağlık bölgenin ormanlık kısmını tek başına yürüyerek geçen, eşlerini ve ailelerini orada bırakarak gelen tek başına kadınlar da vardı fakat bunlar Kırım'dandı.¹⁹

Bunların dışında Rus mültecilerin İstanbul üzerinden veya Karadeniz üzerinden değişik nedenlerle, Ankara, Akşehir ve Çorum gibi bazı Orta Anadolu şehirlerine gittikleri de görülür. Örneğin, İnebolu'dan Genel Kurmay

---

¹⁵ ATASE, İSH 570-68AA.

¹⁶ ATASE, İSH 570-68AB.

¹⁷ ATASE, İSH 643-196.

¹⁸ Erdeha 1975, s. 210.

¹⁹ GARF, f. 6821, op. 1, d. 2, "Doklad Malinovskogo G.," s. 5.

Rusça ve Türkçe Kaynakların Işığında Beyaz Rus Mültecilerinin Anadolu'daki Yaşamları

Başkanlığı'na yazılan 31 Mart 37 (31 Mart 1921) tarihli bir belgede, Kırım mültecilerinden bir kısmının Çorum havalisine yerleştirildiği belirtilmektedir. Bu mültecilerin sayısı ve Çorum'da tam olarak hangi bölgeye yerleştirildiğinin belirtilmediği belgede, genel olarak Rus mültecilerin Fransızların baskı ve kötü muamelesinden ve onlara yaptığı maddi yardımı kesmesinden dolayı Limni'ye ve Amerika'ya taşındıkları ifade edilir.²⁰

1920'lerde gelen Rus mültecilerden olup, genel olarak Türkiye'deki özel olarak da Anadolu'daki mülteciler hakkında önemli bilgiler sunan A. A. Burnakin'e göre, ayrıca Erzincan, Amasya, Sivas, Tokat, Zonguldak, Ankara, Nazilli, Aydın ve İzmir'de yaşayan Rus mültecileri de vardı. Bunlar ileride görüleceği üzere, sayıları çok olmamakla birlikte, birçok farklı dalda iş yapmışlar ve kendilerine Anadolu şehirlerinde belli bir yaşam alanı oluşturmuşlardır.²¹

Eskişehir'den Konya'daki 12 Kolordu Kumandanlığına yazılan bir yazı da Beyaz Rus mültecilerden bazılarının Anadolu'ya gittiklerine şahitlik eder. Belgeye göre, Rus süvari generallerinden emekli Aleksî ve Limko, Rusya sefaret memurlarından Aleko'nun eşliğinde İstanbul'dan kalkan bir trenle Eskişehir'e gelmişler; oradan da Akşehir'e gitmişlerdir. Konuyla ilgili yazışmalar ve istihbarat notundan anlaşıldığı kadarıyla, yapılan tahkikat ve alınan ifadeler sonucunda söz konusu mülteciler, bu yolculuğa Akşehir Gölü hakkında incelemelerde bulunmak için çıkmışlar, ayrıca Akşehir'de iken buradaki zengin bazı tüccarlarla şeker fabrikası kurmak hakkında görüşmüşler, sonra da İstanbul'dan aldıkları bir telgraf üzerine iki günün sonunda İstanbul'a geri dönmüşlerdir.²² Bu belgeler, hem Rus mültecilerin Ankara Hükümeti hem de İtilaf Devletleri tarafından yakinen takip edildiklerini göstermesi hem de bazı mültecilerin Anadolu'da yatırım alanları aradıklarına örnek teşkil etmesi açısından önemlidir.

Bu şartlarda ve yollarla Anadolu'ya giriş yapan Rus mültecilerin bir kısmı ayak bastıkları Anadolu şehirlerini bir transfer ve mola noktası olarak kullanmışlar; bir kısmı da buralarda kendilerine bir iş ve yaşam kurmaya çalışmışlardır. Bunu başaranlar, geldikleri yerlerde kalmışlar, daha iyi yaşam ve iş koşulları bulabileceklerini düşünenler ise Samsun gibi başka kıyı şehirlerine veya İstanbul'a göç etmişlerdir.²³ Müteakip bölümde görüleceği üzere, mülteciler yaşadıkları şehrin sosyal ve ekonomik yaşamına ciddi katkılarda bulunmuşlar, para kazanmak ve hayatta kalmak için çok farklı işler denemişlerdir.

²⁰ ATASE, İSH 652-104.

²¹ GARF, f. 6821, op. 1, d. 1, "Doklad Burnakina A. A.," s. 5-6.

²² ATASE, İSH 331-130, ATASE, İSH 331-220.

²³ GARF, f. 6821, op. 1, d. 2, "Doklad Malinovskogo G.," s. 9.

Mültecilerin Anadolu Şehirlerindeki Yaşamları ve Faaliyetleri

Türkçe kaynaklar, Rus mültecilerin Anadolu şehirlerine nasıl ve hangi yollarla giriş yaptıklarına dair önemli bilgiler sunarken, onların Anadolu'daki yaşamlarına dair çok fazla bilgiler içermezler. Bu konudaki bilgiler daha çok Rusça kaynaklarda mevcuttur. Bu anlamda özellikle iki önemli kaynağı vurgulamakta yarar vardır. Bunlardan ilki, daha önce bahsi geçen G. Malinovski'nin kaleme aldığı ve 1919'dan 1920'li yılların sonuna değin Rus mültecilerin Anadolu'daki veya genel olarak Türkiye'deki durumları hakkında bilgiler veren bir rapordur. İkincisi ise yine Beyaz Rus mültecilerinden olan A. A. Burnakin tarafından yazılan bir rapordur.²⁴

Burnakin raporunda, İstanbul'da yaşayan ve buranın sosyal ve ekonomik yaşamına damga vurmuş Rus mülteciler kadar olmasa da, Anadolu'da da hem sayı hem de buldukları şehirlerdeki sosyal ve ekonomik yaşama etkileri açısından hatırı sayılır bir Rus mülteci grubu olduğunu belirtir. Anadolu'nun en batısı olan İzmir'den en doğusundaki farklı illerde yaşayan bu mülteciler, dış dünyayla bağlarını koparmış gibilerdir. Örneğin, bu yerlerden birisi olan, Hasan Kale ile Erzurum arasındaki dağlarda yer alan Çifte Saray isimli küçük bir köyde 30 Rus ailesi yaşamaktaydı. Ayrıca Erzincan'da da az sayıda Rus vardı ve burada bir Rus otomobil tamircisi ve Rus mültecilere ait bir garaj vardı.²⁵

Ayrıca Amasya'da da bazı Ruslar yaşamaktaydı. Bunlar kendi mahallerinde yaşıyorlar, eskiden Rumlara ait olup, onların ayrılmasıyla el koydukları Rum kiliselerinde ibadet ediyorlardı. Ekonomik anlamda ise deri sanayi gibi farklı bir dalda çalışmaktaydılar. Bu şehirlerin yanı sıra, Ankara ve İzmir'de de Rus kolonisi vardı. Ankara'ya girmek güvenlik önlemlerinden dolayı çok zor olsa da buradaki Rusların sayısı da gün geçtikçe artmıştır. Bunlardan bazıları, Anadolu'daki kömür madenlerinde çalışırken,²⁶ diğer bazıları da restoranlar açmışlardır. Bu müteşebbislerden biri de Karpiç'tir. Onun Ankara'da Ulus'ta açtığı restoran kısa sürede nam salmış ve müdavimleri arasında Mustafa Kemal'in de bulunduğu çok başarılı ve ünlü bir işletme haline gelmiştir.²⁷

Malinovski raporunda mültecileri entelektüeller ve işçiler olmak üzere iki gruba ayırır. Ona göre, entelektüellerin iş bulmaları işçilere göre çok daha zordu; teknik bilgiden ziyade eğitsel ve kültürel birikimi olan bu gruptan mülteciler, müzik dersi vermek, piyano, keman ve diğer müzik aletlerini çalmak

²⁴ GARF, f. 6821, op. 1, d. 1, "Doklad Burnakina A. A. o položenii russkih emigrantov v Turtsii." 3 Aprelya 1928.

²⁵ GARF, f. 6821, op. 1, d. 1, "Doklad Burnakina A. A.," s. 4.

²⁶ GARF, f. 6821, op. 1, d. 1, "Doklad Burnakina A. A.," s. 5.

²⁷ Kurşunluoğlu 1983, s. 62.

Rusça ve Türkçe Kaynakların Işığında Beyaz Rus Mültecilerinin Anadolu'daki Yaşamları

gibi işler yaptılar. Ayrıca aralarında müzisyenler ve baletler vardı. Bunlar Anadolu'nun İstanbul'a yakın bazı şehirlerinde gösteri yapmışlar, sinema ve tiyatrolarda elektrik teknisyeni ve biletçi olarak çalışmışlardır. Bunların yanı sıra bazıları ticaret şirketlerinde komisyoncu olarak çalışıp, onların Avrupa'dan mal getirmelerine veya yabancı tüccarlar ile yazışmalarına ve iş yapmalarına aracılık etmişlerdir. Ayrıca ressam, fotoğrafçı ve rötuşçu olarak çalışanlar da olmuştur.²⁸

Ayrıca Rus mültecilerden bazıları badana-boya işleriyle uğraşmışlar ve bu konuda çok iyi iş çıkardıklarından hem bu konuda hem de inşaat-beton alanında Harbiye Nezaretinden iş bile almışlardır. Çoğu Tatar, Dağlı (Çeçen ve Dağıstanlı) ve Oset olan bazı diğer Rus mülteciler ise ellerindeki sermayeyi ticarete yatırıp, küçük dükkânlar açmışlardır. Daha fazla parası olan bazı Kafkasyalı Müslüman mülteciler ise ithalat-ihracat işine girmiş ve faizle borç para vermişlerdir.²⁹

Bu işler dışında birçok Rus mültecinin geçimlerini sağlamak için tarımla uğraştıkları görülür. Bu anlamda özellikle Rize öne çıkmıştır. Trabzon'dan sonra Anadolu'daki Rus mültecilerinin en yoğun yaşadığı yer olan Rize'de yukarıda bahsi geçen entelektüellerden bazıları özellikle Trabzon ve çevresinde bağ-bahçe işiyle uğraşmışlar, Rize'de ise mandalina, çay ve bambu yetiştirmişlerdir.³⁰ Ayrıca yerli üzümünden ve diğer meyvelerden ispirto elde etmek amacıyla 1920 yılı baharında, Batum'dan Hopa'ya ve Orta Hopa'ya birkaç aileden müteşekkil Rus mülteciler gelmişlerdir. Aynı mülteciler ayrıca üzümünden ve diğer meyvelerden pekmez elde etme işiyle uğraşmışlardır. Burnakin'in verdiği bilgilere göre Rize'deki sayıları 200'ü aşan Rus mülteciler burada tütün tarlalarında, karayolu inşasında teknik eleman olarak da çalışmışlardır.³¹

Malinovski'nin raporuna göre, Rus mültecilerin arasında Rize'deki gemi inşa fabrikasında çalışan bir Rus mühendis de vardı. Bunun dışında madencilik sektöründe bazı girişimlerde bulunan başka Rus mühendisler de bulunmaktaydı. Bunlardan 1920 baharında Karadeniz Bölgesine gelen D. (Yukov), Z. (Azulin) ve K. (Ojevnikov), maden arama konusundaki projeleri için yerli otoritelerden de tam destek alarak Rize ve çevresinde maden arama işine girişmişler ve Rize'de manganez bulmuşlardır. Ayrıca, Eski Ay isimli belde yakınlarında Romanos Köyüne giden yolda ve Rize'nin başka bir bölgesinde, Haldos Köyü yanında (şimdi Kemaliye), dağdan biraz gerideki bölgede, inşaata hazırlık

²⁸ GARF, f. 6821, op. 1, d. 1, "Doklad Burnakina A. A.," s. 10.

²⁹ GARF, f. 6821, op. 1, d. 1, "Doklad Burnakina A. A.," s. 12-13.

³⁰ GARF, f. 6821, op. 1, d. 2, "Doklad Malinovskogo G.," s. 11.

³¹ GARF, f. 6821, op. 1, d. 2, "Doklad Malinovskogo G.," s. 4.

aşamasında önemli bir yer tutan marnlar/pekmez toprağını keşfetmişlerdir. Sahildeki Mapavri (Çayeli) köyünden yayan 3 saat yürüme mesafesinde olan Latom (Madenli) köyü yakınlarında ise aynı Rus mühendisler altın, gümüş ve bakır izleri tespit etmişlerdir. Son olarak, Salarha Köyü yakınında (Potomia Güneyusu bölgesinde) Atyanos (Melek) mahallesinde kömür bulmuşlardır.³²

Trabzon'daki Ruslar ise tarımdan ziyade ticaret ve teknik konularla ilgilenmişler, burada dükkânlar, bir restoran, bir fabrika (ne fabrikası olduğu belirtilmemiş) ve bir de Hotel Uniş adında bir işletme açmışlardır.³³ Bu işlerde de başarılı olmalarına rağmen, hem Burnakin'in hem de Malinovski'nin verdiği bilgilere göre, Rus mültecileri özellikle teknik konularda ve şoförlükte öne çıkmışlar ve mültecilerin arasında yer alan motor tamircileri, makine mühendisleri/makinistler, şoförler kendilerine çok çabuk iş bulmuşlardır. Kısa sürede bu işlerden çok iyi, hatta Türk meslektaşlarından çok daha fazla para kazanmışlardır. Bunun nedeni Malinovski'ye göre, Rus ustaların bilgi ve yeteneklerinin Türklerinkinden çok daha iyi olması ve Türklerin kendi ustalarından ziyade Rus ustalara güvenmeleri idi.³⁴

Hatta bu güvenden dolayı Rus mülteciler ulaşım işinde de öne çıkmışlar, başarılı olmuşlardır. Yine Malinovski'nin verdiği bilgilere göre, özellikle Türk subaylar, askeri ve sivil bürokratlar, aileleriyle birlikte Trabzon-Bayburt ve Erzurum'a arabayla geldiklerinde mutlaka Rus şoförleri tercih ediyorlardı, çünkü yolcuların onlara güveni çok daha fazla idi. Bölge dağlık ve tehlikeli bir coğrafya olduğundan Trabzon-Erzurum-Bayburt yolunda giderken beklenmedik bir sorun olması durumunda Rus şoförlerin soruna müdahale etmesi daha kolaydı. Hatta Mustafa Kemal'e Trabzon'a ilk geldiğinde Trabzon Valisi tarafından tahsis edilen otomobilin şoförü bile bir Rus mülteci idi. Daha önce Rusya'nın Karadeniz donanmasında görev yapmış eski bir denizci olan bu mültecinin adı Gavril Fyodoroviç Stepanenka idi.³⁵

Ruslar oto tamirciliği konusundaki hünerleri ve ustalıklarına duyulan güven sayesinde ulaşım sektöründe daha da ileri giderek Doğu Anadolu'da kendilerine ait bir servis-ulaşım ağı kurmuşlardır. Bünyesinde hem yük hem de binek otomobilleri barındıran Doğu Anadolu Genel Ulaşım Şirketi ismindeki bu ulaşım şirketi yolcu ve mal taşımacılığı yapmıştır. Erzurum, Kars ve Trabzon arasında hizmet veren şirketin ana istasyonu/durağı Trabzon, ikinci önemli üssü ise Kars ve Erzurum'du. Şirkette 10'dan fazla otomobil vardı. İki yıl süreyle hizmet veren şirket, Türklerle rekabet ve Sovyet yetkililerin Doğu Anadolu'daki

---

³² GARF, f. 6821, op. 1, d. 2, "Doklad Malinovskogo G.," s. 4.

³³ GARF, f. 6821, op. 1, d. 2, "Doklad Malinovskogo G.," s. 4.

³⁴ GARF, f. 6821, op. 1, d. 2, "Doklad Malinovskogo G.," s. 2-11.

³⁵ GARF, f. 6821, op. 1, d. 2, "Doklad Malinovskogo G.," s. 17.

temsilcilerinin karşıtlığı yüzünden uzun süre devam edememiş ve kapanmıştır. Malinovski'ye göre, Ruslar para açısından zayıf olduklarından Türk parasının önüne geçememişler ve Türkler Ruslara galip gelmişlerdir. Daha da önemlisi, Türkiye dost bir ülke olan Sovyet Rusya'nın isteklerini dikkate almak zorunda kalmış ve Rus seferlerine izin vermemiş, böylece Erzurum ve Kars'a yapılan otomobil seferleri iptal edilmiştir.³⁶

Türk yetkililer, sadece Rus mültecilerin Kars ve Erzurum'a otomobille seyahatlerini yasaklamakla kalmamış, Sovyet vatandaşlarına da ciddi yasaklar getirmişlerdir. Erzurum ve Kars'ta yaşayan bazı Rus şoförler, Rus pasaportuyla bir süre daha şoförlük yapmışlar ancak sonra yasaklanmışlardır. Ulaşım anlamında tek istisna Rus kayıkçılar ve tekneciler idi çünkü onlara katı bir yasak getirilmemiş, Türk gemilerinde ve Türk bayrağı altında Karadeniz sahillerinde dolaşmalarına izin verilmeye devam edilmiştir.³⁷

Yukarıda görüleceği üzere, Sovyetlerin etkisiyle Rus mültecilere yönelik bazı kısıtlamalar olmuştur. Hem bu kısıtlamaların hem de 1925'ten itibaren dozu giderek artan ayrımcı ve dışlayıcı uygulamaların bazı nedenleri vardı. Ancak hem Rusça hem de Türkçe kaynakların işaret ettiği üzere, en önemli nedeni, Ruslara duyulan güvensizlikti. Müteakip bölümde açıklanacağı üzere bu güvensizliğin, Beyaz Rus mültecilerin Sovyet Rusya, İtilaf Devletleri ve Ankara Hükümeti ile olan ilişkilerinde yatan bazı önemli temelleri vardı. Ancak yine ilerleyen sayfalarda görüleceği üzere, onlara duyulan güvensizlik, Beyaz Rus mültecilere yönelik kısıtlamaların kuşkusuz tek sebebi değildi.

Mültecilerin Ankara, Moskova ve İtilaf Devletleriyle İlişkileri

Ankara ile Karadeniz bölgesindeki temsilcileri arasındaki yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Rusya'dan firar ederek Karadeniz'e açılan bazı Rus mültecileri, Anadolu'ya geldiklerinde sadece Ankara Hükümeti'nin temsilcileri tarafından değil, Sovyet Rusya ve İtilaf Devletleri tarafından da takip edilmişlerdir. Bunlardan Sovyet temsilciler özellikle mültecilerin binip çıktıkları gemi veya teknelerin takibi ve kontrolü için Ankara Hükümetinden zaman zaman izin istemişlerdir. Buna şahitlik eden ve Büyük Millet Meclisi'ne hitaben yazılmış bir istihbarat notunda, Kızıkların Harp Komiseri 'Yoldaş Yestevalki'nin, Batum'dan Fransızlar tarafından kaçırılan ve makine arızası gibi nedenlerle Anadolu sahillerine iltica etmiş bazı gemilerin Rus ve Gürcülere ait olduğunu iddia ettiği belirtilir. Raporu göre Yestevalki Türk hükümetinden, bir Türk subayının da eşlik etmesi suretiyle Batum'dan kalkacak bir Rus gemisinin Anadolu sahillerini gezerek bu gibi gemileri tek tek yoklaması ve Rus

³⁶ GARF, f. 6821, op. 1, d. 2, "Doklad Malinovskogo G.," s. 19.

³⁷ GARF, f. 6821, op. 1, d. 2, "Doklad Malinovskogo G.," s. 20.

gemilerinin erzak vesaire ihtiyacı karşılamak için Anadolu sahillerine uğraması için izin istemiştir. Bu isteğin kabul edilmesi karşılığında ise mürettebatın kendilerine veya başka yerlere gitmesine müsaade edilmesini ve gemilerden elde edilecek malzemenin bir kısmının Sovyet Rusya'ya bir kısmının da Türkiye'ye bırakılmasını teklif etmiştir. Aynı nottan anlaşıldığı kadarıyla Ankara Hükümeti, İtilaf Devletlerinin Karadeniz sahillerinde sık sık kontrol yaptıklarını ve bu nedenle Rus gemilerinde Türk subaylarının bulunmasının kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Sovyet temsilci, Türk subayı bulundurma önerisinden vazgeçmiş ve İtilaf Devletlerinin kontrolü durumunda ise her türlü belgeyi göstermek konusunda kendilerinin sorumlu olacağını beyan etmiştir. Bu durumda Ankara temsilcisi nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konusunu Ankara'ya sormuştur.³⁸

Esasen diğer birtakım belgelerden, Sovyet temsilcilerin derdinin sadece gemi veya tekneler olmadığı, bazı Rus mültecilerinin peşine düştükleri ve onların iadesini talep ettikleri görülür. Buna dair 12.04.36 (12 Nisan 1920) tarihli olup, Ankara Kumandanı Miralay Osman tarafından “gayet müstaceldir” notuyla Müdafaa-i Millîye Vekâlet'ine gönderilen bir yazıda Vrangell Ordusundan kaçarak İnebolu yoluyla Ankara'ya gelmiş olan sekiz Rus mültecinin, “ehl-i sanat” olduklarından dolayı, Rus Sovyet Sefaretinden Sovyet Rusya'ya iadelerinin istendiği belirtilmekte ve bu konuda ne yapılması gerektiği sorulmaktadır.³⁹ Bu belgedeki “ehl-i sanat” ifadesinden ne kastedildiği net olmamakla birlikte, Sovyet Rusya'nın bazı mültecilerin peşine düştüğünü ve iadelerini istediğini göstermesi açısından önemlidir.

Sovyet yetkililerin Rus mültecilerin Anadolu sahillerine veya şehirlerine iltica etmesinden rahatsızlık duymasının bir sebebi de bu mültecilerin ellerindeki silahları ve diğer askeri mühimmatı Ankara Hükümeti'ne satmalarıydı. Sovyet temsilcileri için mültecilerin sattıkları silah veya beraberlerinde getirdikleri tekne vesaire Rusya'ya aitti ve satılamazdı. Kafkas Cephesi Kumandanı Nuri Bey ile Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir arasındaki 26.11.36 (26 Kasım 1920) tarihli bir yazışma buna delillik eder. Bu yazışmada, Rize limanına iltica eden Vrangell kaçaklarına ait bir motorun bu şehirdeki Mataracızâde Mehmed Efendi tarafından satın alındığı ve Vrangell Ordusu mensuplarına ait motor vesairenin usul gereği Ankara Hükümeti tarafından müsadere edildiği belirtilir. Belgede Bolşeviklerin hem mültecileri hem de ellerinden çıkardıkları tekneyi geri istediği ima edilir ve buna Kazım Karabekir'in motor “*usulü veçhile hükümetimiz tarafından müsadere edilmiş olduğundan Bolşeviklerde bu suretle cevap verilmesi bu gibi hükümet işlerine*

---

³⁸ ATASE, İSH 1068-5aea

³⁹ ATASE, İSH 560-114ac

Rusça ve Türkçe Kaynakların Işığında Beyaz Rus Mültecilerinin Anadolu'daki Yaşamları

karışmamalarının münasip olacağından tefhimi lazımdır. Motorla gelen Varangel mensubini ise bize ilticâ etmiş olduğu için bunların hükümetimizin taht-ı kefâletinde bulunduğu ve hiç kimseye teslim olunamayacağı tabiidir” şeklinde cevap verdiği görülür.⁴⁰

Anadolu sahillerine gelip iltica eden Rus mültecileri yine yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla sadece Sovyet Rusya’yı ve Ankara’yı değil, İtilaf Devletlerini de endişelendirmiş ve onların da takip ettiği bir konu haline gelmiştir. Daha önce bahsedildiği üzere bunun en önemli nedeni, mültecilerin karşı taraf için ajanlık yapma ya da çalışma ihtimaliydi. Sovyet Rusya, onların Ankara veya İtilaf Devletleri lehine faaliyet göstermesinden, İtilaf Devletleri de özellikle Ankara için çalışmalarından endişe duymaktaydı. Ankara da mültecilerin Sovyet Rusya veya İtilaf Devletleri lehine çabalar içinde olmalarından kuşku duymaktaydı. Esasen hem Rus mültecilerin günlüklerinde verdikleri bilgiler, hem de modern araştırmacıların çalışmalarında sundukları örnekler, bu kuşkuların çok da yersiz olmadığını gösterir. Çünkü mültecilerden İtilaf Devletleri için casusluk yapanlar olduğu gibi,⁴¹ İstanbul veya Gelibolu’dan kaçarak Ankara hükümeti için çalışmak istediğini belirtenler de vardı.⁴²

Nitekim bazı Türk istihbarat notları ve Ankara’ya bağlı askeri ve siyasi temsilciler arasındaki yazışmalar da bu tür durumlara işaret ederler. Bunlardan biri olan Genel Kurmay Başkan Vekilinden Doğu Cephesi Kumandanlığına gönderilen 2.12.38 (2 Aralık 1922) tarihli bir notta, Kırım’daki Bolşeviklerden bir kısmının Romanya’ya mürettep olmalarından ve diğer mühim bir kısmında Anadolu’ya hareketinden dolayı İngilizlerin telaşa olduklarından bahsedilir.⁴³

Ankara Hükümetinin endişesini gösteren, 1. Şube Müdürlüğünden Genel Kurmay Başkanlığı’na gönderilen bir belgede ise Vrangal Ordusuna mensup olup, tavırları dikkat çeken bir Rus askerinin Sakarya Cephesinde yakalanarak gizlice Kastamonu’ya havale edildiği; Beyaz Rus Ordusunun başında bulunan Vrangal’in Kuvay-ı Milliye aleyhinde bir hareket için İstanbul’da girişimlerde bulunduğu belirtilir. Aynı belgede Vrangal Ordusunun toplam 300 bin kişiden ibaret olduğu ve bunun 280 bininin İtilaf Devletleri emrinde Gelibolu’da tahliye edilmekte olduğu yazılır.⁴⁴ Bu rakamlar gerçeği yansıtmazsa da (çünkü Vrangal Birliklerinin sayısı 140-150 bin arasındadır),⁴⁵ Ankara’nın Beyaz Ruslardan endişe ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

⁴⁰ ATASE, İSH 911-51ao.

⁴¹ Yüceer 2016, s. 112-113; Şahiner 2001, s. 57.

⁴² Topal, 2008, s. 179; Ratiyev 1999, s. 455-456; Criss 1993, s. 176.

⁴³ ATASE, İSH 619-99.

⁴⁴ ATASE, İSH 619-105.

⁴⁵ Yovanoviç 2005, s. 41.

Aksi bazı örnekler olmasına karşın, Rus mültecilerin yazdıkları günlükler dikkate alındığında ve genel olarak bakıldığında tarafların kuşkularına rağmen, Rus mültecilerin İtilaf Devletleri veya Sovyetlerden ziyade Ankara Hükümeti'ne yakın durduğu ve onlar tarafından daha büyük bir ilgiyle karşılandıkları söylenebilir. Esasen, Ankara Hükümeti ilk başta bu mültecilere yasal anlamda nasıl bir muamelede bulunacağını bilememiş; daha sonra onların harp esiri olarak kabul edilmelerine karar vermiş ama sonra bundan da vazgeçmiştir. En azından Millî Mücadele Döneminde onlarla ilgili nihai karar Heyet-i Temsiliye tarafından 1921 yılında verilmiş ve bu bir kararname ile duyurulmuştur. Buna göre Vrangel Ordusu mültecilerinin artık savaş esiri olarak kabul edilmelerine gerek kalmamış olup, isteyenlere ülke dışına çıkmaları için izin verilebilecekti. Ancak aralarından yurt dışına gitmeleri durumunda hayatlarının tehlikeye gireceğini düşünenler olursa, bu kişilerin ülkede kalmalarına müsaade edilecekti. Fakat kararname, bu kişilere ne maaş ne de maddi yardım verilmeyeceğini belirtir ve geçimlerini sağlamak işinin mültecilerinin kendi sorumluluğu olduğunu ima eder. Kararnamenin müteakip maddeleri, Ankara'nın Müslüman mültecilere biraz daha farklı ve olumlu baktığını gösterir. Karar suretinin 3. Maddesinde Müslüman mültecilerden Anadolu'da kalmak isteyenlerin perişan olmamaları için uygun işlerde istihdam edilmesinin uygun bulunduğu belirtilir.⁴⁶

Bununla birlikte genel anlamda mültecilere yönelik politikalar 1920'lerin ortasından itibaren değişmeye başlamıştır. Hem Rusça hem Türkçe kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Ankara Hükümeti'nin Rus mülteciler de dâhil yabancılar aleyhine bazı kararlar alması 1924 yılı ve sonrasına tekabül eder. Bunun nedenleri konusunda çok farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilki, dönemin Rus Kızıl Haç Başkanı Boris Yevgenyeviç'e aittir. Ona göre, bu olumsuz tavır ve politikaların en önemli nedeni, 1925 güzünden itibaren Musul'la ilgili görüşmelerin Türk hükümeti için olumsuz olmasıydı.⁴⁷ Yevgenyeviç bu iki olay arasındaki bağlantıyı açıklamaz, ancak Ankara Hükümeti'nin yabancılar aleyhine aldığı kararlar hakkında ayrıntılı bilgiler verir. 1925 yılına vurgu yapmasına karşın, Yevgenyeviç'in olumsuz politikalara verdiği örneklerin neredeyse tamamı 1926 yılı ve sonrasına aittir.

Yevgenyeviç'in İstanbul'daki Rus göçmenlerin durumu hakkında yazdığı 6 Nisan tarihli bir rapora göre bu tarihte Türkiye'deki Rus göçmenlerin sayısı, 4-5 bin kişiydi; bunun %90'ı İstanbul'da, geri kalan %10'u ise Anadolu'nun farklı yerlerinde yaşamaktaydı. Aynı rapora göre, Ankara Hükümeti, 1925 yılı sonrasında ilk olarak, yabancı işçi rekabeti karşısında Türklerin menfaatini

⁴⁶ ATASE, İSH 651-112aa

⁴⁷ GARF, f. 5680, op. 1, d. 70, list 38-39.

Rusça ve Türkçe Kaynakların Işığında Beyaz Rus Mültecilerinin Anadolu'daki Yaşamları

korumak amacıyla, yabancı vatandaşların bilinen ticaret dalları ile uğraşmalarını yasaklayan ve onların sadece siyasi ve toplumsal hizmet sektörlerine katılımını değil, aynı zamanda bireysel teşebbüste bulunmalarını engelleyecek bir dizi bildiri yayınlamıştır. Rus dernekleri temsilcilerinin Ankara'ya ulaşmak ve Rus göçmenlere malum iznin verilmesi meselesini yerinde açıklamak için yaptıkları girişimler de sonuçsuz kalmıştır. Ankara'ya gitmek için izin alınamadığından, durum daha da karmaşık bir hal almış ve 1925 yılının Aralık ayından başlayarak Uluslararası Çalışma Örgütünün Fransa'daki işlere dair sözleşmeleri durdurulmuştur. Ayrıca Rus mültecilerin “dönüş vizeleri” iptal edilmiştir. Öte yandan aynı kanunla, şehirden ayrılmak isteyen Rusların, hiçbir kısıtlama ile karşılaşmayacakları belirtilmiştir. Ancak aynı kanuna göre, ayrılan Ruslar geri dönme hakkından yoksun olacaklardı. Türkiye bu kararını sonuna kadar uygulamıştır.⁴⁸

Yovanoviç gibi tarihçilere göre, Ankara Hükümeti'nin özellikle bazı mesleklerin icrasına yönelik Rus mültecilere getirilen kısıtlama içeren kararlarının sebebi, Türk çıkarlarını yabancı rekabetinden koruma isteğiydi. Benzer kararlarla, yabancıların Türkiye'de doktorluk, diş hekimliği, avukatlık gibi bazı meslekleri icra etmesi de yasaklanmıştır.⁴⁹

Burnakin'e göre ise Ankara Hükümetinin Rus mültecilere yönelik olumsuz politikalarının nedeni, Rus Mültecilere Yardım ve Destek Organizasyonu'nun yöneticisi Rus Albay S. N. Kreyton'un, 1926 yılı Kasım ayında İngilizlerle iş birliği yapmakla suçlanıp tutuklanması ve ardından sınır dışı edilmesi idi. Bu olay yüzünden söz konusu tarihten itibaren İstanbul'daki Rus mültecilerine karşı bir tavır sergilenmeye başlanmış, hatta Türkçe ve Fransızca yayınlarda Rus mülteciler aleyhinde yazılar yayınlanmış ve onlara, ulusal değerlere kötü etki etme, Türkiye'ye, yeni cumhuriyetin yönetimine ve reformları vs.ne karşı düşmanlık besleme gibi çok suçlamalarda bulunulmuştur. Türkçe gazetelerden *Akşam*, *Cumhuriyet* ve hem Türkçe hem de Fransızca baskı yapan *Milliyet* ve Fransızca yayın yapan başka gazeteler düzenli olarak Rus mülteciler aleyhinde yazılar yayınlamışlar ve hükümete onları ülke dışına atması için baskı yapmışlardır.⁵⁰

Türkiye'deki o dönemin bazı gazeteleri de Rus mültecilere yönelik kısıtlayıcı politikalardan bahseder. Örneğin *Son Saat* gazetesi, 27 Mart 1925 tarihli bir haberinde, İstanbul'da bulunan Beyaz Rus mültecilerden bazılarının “Türk tâbiyetine kabulleri için vilâyete müracaat” ettiklerini; ancak kendilerine sadece siyasi mülteci sıfatıyla İstanbul'da ikamet hakkı verildiğini belirtmiştir.

⁴⁸ GARF, f. 5680, op. 1, d. 70, list 38-39.

⁴⁹ Yovanoviç 2005, s. 41.

⁵⁰ GARF, f. 6821, op. 1, d. 1, “Doklad Burnakina A. A.,” s. 20.

Ayrıca gazete, mültecilerin seyahatlerine ‘Sevr ü Sefer Talimatname’siyle sınırlama getirildiğini, yurt dışına çıkanların tekrar kabul edilmediği gibi, Türkiye’de olup, yabancı bir ülkenin tabiiyetine geçenlerin de memleket dışına çıkarılmaya başlandığını yazmıştır.⁵¹ Nitekim 1 Ağustos 1927 itibariyle ise Rus göçmenlerden ya Türk vatandaşlığına geçmeleri ya da ülkeyi terk etmeleri istenmiştir.⁵²

Hem Yevgenyeviç’in ve Burnakin’in hem de bazı Türkçe gazetelerin belirttiği üzere Rus mültecilere yönelik bazı kısıtlayıcı politikalar olduğu kesindir. Ancak bunların belli bir tarihte başladığını söylemek güçtür. Çünkü şu ana kadar verilen bilgilerden görüleceği üzere 1924’ten itibaren aşamalı bir biçimde bazı sınırlayıcı kararlar alınmıştır. Örneğin 28 Şubat 1921 tarihli “Men-i Müskirat Kanunu” da bunlardan biridir. Tümay Timuçin, 1919-1924 yılları arasında İstanbul’daki Beyaz Rusları ele aldığı tezinde, *Vakit* gazetesinden aktardığı bir habere istinaden, 1921 tarihli “Men-i Müskirat Kanunu”nun Beyoğlu’nda kafe ve bar işleten çok sayıda Rus mültecinin içki yasağından sonra işleri bozulduğundan veya bozulacağını düşündüğünden ülkeyi terk ettiklerini belirtir.⁵³ Bu gibi kısıtlayıcı kanunlara ve bazı Rus mültecilerin ülke dışına çıkmalarına rağmen, 1929’da Türkiye’de hala 2,500 kadar Rus olduğuna dair bazı bilgiler mevcuttur. *İkdam* gazetesinde yer alan bir haberden bu bilgiye ilaveten, Rus mültecilerin ülkeyi terk etmelerinin istendiği ve son tarih olarak verilen 1927 Ağustos’unun, ileriki yıllarda bir kaç kez daha uzatıldığı belirtilmekte; bu kez mültecilere Ağustos 1929’a kadar süre verildiği yazılmaktadır.⁵⁴ Bu da Rus mültecilere yönelik olumsuz anlamda sistematik ve keskin bir politikanın olmadığını, onlarla ilgili kararların belki başka nedenlerden dolayı zaman zaman değiştirildiğini veya yenilediğini gösterir.

Ayrıca, Yevgenyeviç’in iddia ettiği gibi Rus mültecilere yönelik bütün kısıtlayıcı politikaların, özellikle de Türkiye’ye geri dönme ile ilgili kararların sonuna kadar tamamen uygulandığını söylemek de zordur. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden birçok belgenin gösterdiği üzere, Türkiye’den ayrılmak zorunda kalmış veya bırakılmış birçok Rus mülteciye daha sonraki yıllarda 1928 tarihli Vatandaşlık Kararı gereğince, bu kanundaki şartları taşımayan bazı diğer Rus mültecilere de Bakanlar Kurulu Kararı ile bir süreliğine Türkiye’ye geri gelmeleri için izin verilmiş veya Türk vatandaşlığına geçmeleri kabul edilmiştir. Bu kararların çoğu 1930’lu yıllara ait olduğundan bunların

⁵¹ “Beyaz Ruslar Türk Olmak İstiyorlar,” *Son Saat*, 27 Mart 1925; Konu hakkında bilgi için ayrıca bkz. Macar ve Macar 2010, s. 263.

⁵² Yovanoviç 2005, s. 41

⁵³ Timuçin 1999, s. 169. Kanun için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100022.pdf, erişim tarihi 20 Mart 2019.

⁵⁴ “Beyaz Ruslar,” *İkdam*, 31 İkincikanun 1929.

Rusça ve Türkçe Kaynakların Işığında Beyaz Rus Mültecilerinin Anadolu'daki Yaşamları

Yevgenyeviç'in 1926'daki veya Burnakin'in 1927'deki raporunda yer almaması ve söz konusu isimlerin karamsar bir resim çizmeleri anlaşılır bir durumdur.

Türk hükümeti Rus mültecilerin vatandaşlığa başvurularında ilk başlarda, 1928 tarihli ve 1312 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nu ve özellikle kanunun 5. maddesini esas almıştır. Kanunun ilgili maddesine göre, Türk vatandaşlığına başvuran birisinin reşit olduktan sonra Türkiye'de en az beş yıl ikamet etme şartı aranmıştır.⁵⁵ Daha sonra ise aynı kanunun 6. Maddesi dayanak kabul edilmiştir.⁵⁶ Bu maddeye göre, beşinci maddede belirtilen ikamet şartını yerine getiremeyenlerin istisnaî müsaadeye layık görüldükleri takdirde İcra Vekilleri Heyeti kararı ile vatandaşlığa kabul edilebilecekleri belirtilmiştir.⁵⁷ Nitekim bu madde uyarınca, Bakanlar Kurulu kararıyla birçok Rus mültecinin Türk vatandaşlığına kabul edildiği anlaşılmaktadır.⁵⁸

Ayrıca, Dış İşleri Bakanlığı tarafından çıkarılan başka bir talimatname ile ihtida edenlerin, "mühendis, mimar ve saire gibi fevkalade mütehasıs olanlar, [bu mütehasısların bir Türk gencini yetiştirmiş olması lazımdır] büyük sermaye sahibi olanların" ihraç olunmayacakları açıklanmıştır.⁵⁹ Bazı Rus mültecilerin gerek bu talimatnameden önce gerekse sonra bu talimatnameye istinaden İslamiyet'i kabul ederek ve isimlerini değiştirerek Anadolu'nun bazı şehirlerinde yaşamaya devam ettikleri görülür.⁶⁰ Bu mültecilerin müteakip yıllardaki yaşamları da ayrı bir araştırma konusu olacak kadar ilginç ve değerlidir.

---

⁵⁵ BCA, Fon no: 301000/ Kutu no: 124/Dosya no: 886, Sıra no: 4, s. 4-6.

⁵⁶ BCA, Fon no: 301000 / Kutu no: 124/Dosya no: 886 /Sıra no: 4.

⁵⁷ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc006/kanuntbmmc006/kanuntbmmc00601312.pdf (Erişim tarihi: 29 Ağustos 2018)

⁵⁸ BCA, Fon no: 301000 / Kutu no: 124 /Dosya no: 885 /Sıra no: 1 Dosya no: 104.

⁵⁹ "Beyazlar bir sene daha kalıyorlar," *İkdam*, 28 Mart 1929.

⁶⁰ "Beyazlar bir sene daha kalıyorlar," *İkdam*, 28 Mart 1929; "Türk olmak isteyen Ruslar," *İkdam*, 5 Şubat 1928; "İhtida için müracaat çoğaldı," *İkdam*, 10 Şubat 1928; "İhtida edenler," *Zaman*, 20 Birinci kanun, 1935; "İhtida edenler gittikçe fazlalaşıyor," *Haber Akşamı Postası*, 19 İlk kanun 1935.

KAYNAKLAR

Birincil Kaynaklar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA):

BCA, Fon no: 301000 / Kutu no: 124 /Dosya no: 885 /Sıra no: 1 Dosya no: 104.

BCA, Fon no: 301000 / Kutu no: 124 /Dosya no: 886 /Sıra no: 4.

Rusya Federasyonu Devlet Arşivi (GARF):

GARF, f. 5680, op. 1, d. 70.

GARF, f. 5881, op. 2, d. 674, V. V. Tatarinov, “Ot snel’nikovo do konstantinopolya (kak eto sluçilos’). Vospominaniya, 1920.”

GARF, f. 6821, op. 1, d. 1, “Doklad Burnakina A. A. o polojenii russkih emigrantov v Turtsii.” 3 Aprely 1928.

GARF, f. 6821, op. 1, d. 2, “Doklad Malinovskogo G. o poljenii russkih emigrantov v Turtsii, 1928.”

Genel Kurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi:

İSH 331-130

İSH 331-220.

İSH 560-114ac

İSH 560-62AB.

İSH 655-33.

İSH 570-68AA.

İSH 570-68AB.

İSH 570-62AC.

İSH 619-99.

İSH 619-105.

İSH 652-104.

İSH 651-112aa

İSH 643-196.

İSH 655-33.

İSH 911-51ao.

İSH 1068-5aea

“Beyaz Ruslar Türk Olmak İstiyorlar,” *Son Saat*, 27 Mart 1925.

“Türk olmak isteyen Ruslar,” *İkdam*, 5 Şubat 1928.

“İhtida için müracaat çoğaldı,” *İkdam*, 10 Şubat 1928.

“Beyaz Ruslar,” *İkdam*, 31 İkincikanun 1929.

“Beyazlar bir sene daha kalıyorlar,” *İkdam*, 28 Mart 1929.

“İhtida edenler,” *Zaman*, 20 Birinci kanun, 1935.

“İhtida edenler gittikçe fazlalaşıyor,” *Haber Akşamı Postası*, 19 ilk kanun 1935.

Rusça ve Türkçe Kaynakların Işığında Beyaz Rus Mültecilerinin Anadolu'daki Yaşamları

Araştırma Eser ve Makaleler

- Bakar 2012 Bülent Bakar, *Esir Şehrin Misafirleri: Beyaz Ruslar*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Baran 20006 Tülay Alim Baran, "Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, sayı 64-65-66.
- Criss 1993 Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Deleon 2003 Jak Deleon, *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erdeha 1975 Kamil Erdeha, *Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Figes 1998 Orlando Figes, *A People's Tragedy: The Russian Revolution, 1891-1924*. New York, N.Y.: Penguin Books.
- Göçmen 2008 Muammer Göçmen, "Mütareke Yıllarında Beyaz Rusların İstanbul'da Sürgün Hayatları." *S. Demirel Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi* 20: 215-219.
- Hosking 2011 Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*. Çev. Kezban Acar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karadoğan 2011 Umut C. Karadoğan, "İşgal Döneminde İstanbul ve Gelibolu'da Bolşevik Aleyhtarı Wrangel Ordusu." *Bilgi* 2: 135-157.
- Kurşunluoğlu 1983 Mehmed Kemal Kurşunluoğlu, *Türkiye'nin Kalbi Ankara*. Ankara: Çağdaş Yayınları.
- Macar ve Macar 2010 Oya Dağlar Macar ve Elçin Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*. İstanbul: Libra Kitap.
- Mawdsley 1987 Evan Mawdsley, *The Russian Civil War*. London: Allen & Unwin.
- Olçay 2018 Türkan Olçay, "İstanbul'da Rus Mülteci Okulları (1920-1925)." *Turkish History Education Journal*, 7: 325-343.
- Ratiyev 1999 Knyaz Aleksandr Ratiyev, "То, что сохранила мне память," *Belaya Emigratsiya v Bolgarii 1918-1945*. C.I. Sofiya: İzdatel'stva.
- Süer 1987 Aydın Süer, "Gelibolu'da Ruslar," *Belleten*, cilt LI-199, Nisan 1987, s. 315-355.
- Şahiner 2001 Kerime Şahiner, *Vrangel Ordusunun İstanbul'a Gelişi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Şahiner 2003 Kerime Şahiner, "Bolşevik İhtilalinden Sonra Türkiye'ye Gelen Wrangel Ordusu ve Faaliyetleri." *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi* 1 (1): 135-159.

Kezban ACAR KAPLAN

- Timuçin 1999 Tümay Timuçin, *White Russians in Istanbul: The Plight of the Russian Emigrees during the Years 1919-1924*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Topal 2008 Coşkun Topal, "Mütareke İstanbul'unda Ruslar." *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 176: 173-182.
- Toprak 1992 Zafer Toprak, "İstanbul'luya Rusya'nın Armağanları: Haraşolar." *İstanbul Dergisi* 1: 58-59.
- Uturgauri 2015a Svetlana Nikolaevna Uturguari, Boğaz'daki Beyaz Ruslar 1919-1929. Çev. Uğur Büke. Haz. Hülya Arslan. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Uturgauri 2015b Svetlana Nikolaevna, "Beyaz Ruslar ve Kemalist Türkiye," <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/UTURGAUR%C4%B0-Svetlana-BEYAZ-RUSLAR-VE-KEMAL%C4%B0ST-T%C3%9CRK%C4%B0YE.pdf> [Erişim: 27.10.2016]
- Yovanoviç 2005 Miroslav Yovanoviç, *Russkaya Emigratsiya na Balkanah 1920-1940*.
- Yüceer 1998 Saime Yüceer, "Vrangel Ordusu'nun İstanbul'daki Faaliyetleri." *Atatürk Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*. C. 6 (21): 107-117.
- Yüceer 2016 Saime Yüceer, *Milli Mücadele Yıllarında Ankara-Moskova İlişkileri*. Bursa: Sentez Yayıncılık.

SUMMARY

Following the Revolution of 1917, during and after the Russian Civil War fought between the Reds and the Whites, many Russians, who were called White Russians or Wrangel Refugees, escaped from Russia and came to the Ottoman Empire in 1919 and 1920. While many went to Istanbul, some came to some Black Sea and Eastern Anatolian cities and towns.

Both Russian and Turkish sources Show that Russian refugees came to Anatolia either by sea at the Black Sea towns or by road through Caucasian-Ottoman border. After entering the Ottoman territory, Russian refugees went to many different Anatolian towns and cities. From those, most mentioned cities in sources are Black Sea towns such as Trabzon, Bartın, Kastamonu and Rize. Refugees came to these seaside cities by boats of Greek or Turkish boatmen. In addition, a few reached those cities by boats they obtained in Russia.

Another passage to Anatolia that Russian refugees used was Caucasian-Anatolian border. In this sense, they came mostly to Kars and Erzurum. Since it

Rusça ve Türkçe Kaynakların Işığında Beyaz Rus Mültecilerinin Anadolu'daki Yaşamları

was illegal to pass the border, sources indicate that refugees crossed it by walking through mountainous region.

Besides their desire to escape from the Bolsheviks in the Crimea to the closest territories, there were some other reasons for Russian refugees' arrival at Anatolia in general and the Black Sea towns in specific. An unexpected technical problem with boats and ships, a terrifying storm or the shortage of food supplies they encountered on their way from the Crimea to Istanbul were the main reasons.

In addition, some Russian refugees visited or settled in some other Anatolian cities such as Ankara, Akşehir, Erzincan, Amasya, Sivas, Tokat, Zonguldak, Ankara, Nazilli, Aydın and İzmir. Even though there were not much information on their lives in these cities, there is some important information on those who settled in the Black Sea and Eastern Anatolian cities and towns. The main sources on Russian refugees and their lives in Anatolia are two important reports by A. A. Burnakin and G. Malinovski that were also refugees in Turkey. Also, secret reports and encoded correspondence between Ankara, the center of Turkish nationalists, and nationalist civilian and military personnel give important information on Russian refugees and their lives in Anatolian cities even though they fail to provide how many refugees lived in total in Anatolia in the early 1920s. ,

As these sources demonstrate, a small group of educated and upper class Russian refugees earned their living by giving music and art lessons. A few earned money as painters, photographers, actors, actors, musicians and as technicians in theaters and cinemas.

In addition, some refugees were workers in construction, building and whitewashing. A few well-to-do Caucasian refugees invested their money in export, import and usury. Most, on the other hand, earned money from agriculture. In cities such as Rize, they grew tea, tangerine and bamboo. They also tried to produce alcohol and molasses from grapes and some other fruits. As Malinovski wrote, there were also a few engineers, who initiated some projects to find and extract mines such as manganese, gold, silver and copper.

Finally, some Russian refugees opened shops, restaurants, factories and hotels in Trabzon. However, they gained success most in transportation. As owners of minibuses carrying passengers on Trabzon-Bayburt-Erzurum line, either drivers or mechanics. Especially as drivers, they were very popular since they were also good at fixing technical problems they faced with motors and cars.

Despite their successes and enterprises, many Russian refugees chose to or had to leave Turkey in the late 1920s and the early 1930s due to new laws of citizenship and related regulations that new government in Ankara issued in mid

and late 1920s. However, some stayed in Turkey by either taking advantage of some criteria such as living in Turkey at least for five years prior to the new law, marrying Turkish citizens or converting to Islam.